
THE "CRISIS OF DEMOCRACY" PRESENTED THROUGH DIFFERENT FORMS OF ABUSE AND VICTIMIZATION OF CITIZENS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Azra Adžajlić-Dedović

University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, aadzajlic@fkn.unsa.ba

Goran Kovačević

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Goran Radoš

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Abstract: Although Bosnia and Herzegovina has made a significant progress in all areas in the post-war period, it is still closer to a status of a continued general crisis and is exposed to a powerful risk of deterioration of the situation under the influence of the global financial, economic and social crisis: deterioration of economic situation, social position of the population, political stability and disabling the rule of law, which will endanger Bosnia and Herzegovina integration to the European Union.

We are all victims of abuse of power! The questions are which we will discuss in this paper: Do we have the rule of law in Bosnia and Herzegovina? Is it possible to prosecute and dismiss politically irresponsible people? Is it possible to prevent different forms of victimization of the citizens of Bosnia and Herzegovina due to different forms of abuse of power in Bosnia and Herzegovina? Is "democracy" in crisis in Bosnia and Herzegovina?

Keywords: victimization, political responsibility, victims of abuse of power and authority

„KRIZA DEMOKRATIJE“ U BOSNI I HERCEGOVINI PREDSTAVLJENA KROZ RAZLIČITE OBLIKE ZLOUPOTREBA I VIKTIMIZACIJE GRAĐANA

Azra Adžajlić-Dedović

University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, aadzajlic@fkn.unsa.ba

Goran Kovačević

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Goran Radoš

Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Sažetak: Iako je Bosna i Hercegovina postigla značajan napredak na svim područjima u poslijeratnom razdoblju, ona se još bliži statusu kontinuirane opće krize i izložena je velikom riziku pogoršanja situacije pod utjecajem globalne financijske, ekonomske i socijalne krize. Nekoliko je uzroka opće krize: ekonomska situacija, socijalni položaj stanovništva, politička ne-stabilnost i onemogućavanje vladavine prava, koji će ugroziti integraciju Bosne i Hercegovine u Europsku uniju.

Pitanja su o kojima ćemo govoriti u ovom radu: Imamo li vladavinu zakona u Bosni i Hercegovini? Da li je moguće procesuirati i otpustiti politički neodgovorne ljude? Da li je moguće spriječiti različite oblike viktimizacije građana Bosne i Hercegovine zbog različitih oblika zlouporabe vlasti u Bosni i Hercegovini? Imamo li "demokracija" u krizi u Bosni i Hercegovini? Da li smo žrtve zlouporabe položaja?

Ključne riječi: viktimizacija, politička odgovornost, žrtve zlouporabe moći i ovlasti

1. UVODNO RAZMATRANJE

Bosanska banovina prethodila je kraljevini Bosni (srednjovjekovnoj Bosni), dok historija kao nauka danas pronalazi nove dokaze koji ukazuju na postojanje organizacije zajedničkog života ljudi u Bosni i prije bosanskih banova, ili prije zlatnog doba „Kulina Bana“. Od uspostave Bosne kao posebnog pašaluka (pokrajine) Osmanskog carstva 1580. godine, granice Bosne se do danas nisu bitnije mijenjale. Ulaskom Bosne pod upravu Austro-Ugarske ona je organizirana kao zemlja sa posebnim statusom, (Corpus Separatum) kada je i dobila današnje ima Bosna i Hercegovina. Ujedinjenjem u Kraljevini SHS 1918. godine Bosna i Hercegovina je zadržala svoje historijske granice i administrativnu podjelu u šest historijskih oblasti (Banjaluka, Bihać, Mostar, Sarajevo, Travnik i Tuzla). Bosna i Hercegovina je obnovila svoju državnost 25. novembra 1943. godine na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a i tada je postala jedna od šest federalnih jedinica bivše Jugoslavije. Disolucijom bivše SFRJ tokom 1991/92 godine, Bosna i Hercegovina je stekla svoju potpunu državnu suverenost i nezavisnost međunarodnopravnim priznanjem 6.

aprila 1992. godine od strane tadašnje Evropske zajednice, a potom SAD, Rusije i drugih država i prijemom u Ujedinjene narode 22. maja iste godine (Ibrahimagić, O.; 2009: 376).

Prlamentarni izbori u Bosni i Hercegovini održani su 18.11.1990. godine i na njima su pobjedu odnijeli nacionalisti ili Stranka Demokratske Akcije, Srpska Demokratska Stranka i Hrvatska Demokratska Zajednica. Arbitražna komisija o Jugoslaviji koju je obrazovala Evropska zajednica u svom mišljenju broj 1. od 29. novembra 1991. konstatairala je da se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija nalazi u procesu raspadanja (Ibrahimagić, O.; 2009: 324-325). Memorandumom (Pismom namjere) od 14. oktobra 1991. godine jasno je izražen stav političkog rukovodstva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine da Bosna i Hercegovina neće prihvatiti nikakvo ustavno rješenje buduće jugoslovenske zajednice u kojoj ne bi istovremeno bile Srbija i Hrvatska (Ibrahimagić, O.; 2009: 325). Odluku o podnošenju zahtjeva za priznanje Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine kao nezavisne države (Broj: 02-011-1155/91 od 20.decembra 1991.) donijelo je, na osnovu čl. 2. i 3. Ustava SFRJ i Amandmana 51,60,61 i 62 na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, člana 49. Poslovnika Predsjedništva ("Službeni list SRBiH", broj 36/90), Predsjedništvo Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine povodom Deklaracije o Jugoslaviji i Deklaracije o smjernicama o priznavanju država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu (donesene na Svjetu ministara Evropske zajednice u Briselu 16. decembra 1991. godine) (Ibrahimagić, O.; 2009: 316). Odluka o raspisivanju Referenduma donesena je od strane Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine 25. januara 1992. godine, a referendum održan 29. februara i 1. marta 1992. godine, dok su rezultati glasanja objavljeni 6. marta 1992. godine. Za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu državu ravnopravnih građana, bosanskohercegovačkih naroda i narodnosti glasalo je 2.061.932 ili 99,44% od onih koji su izašli na referendum ili 64,14% od ukupnog broja stanovnika ili 3.253.847 građana Bosne i Hercegovine. Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara u Briselu 6. aprila 1992., s tim da ono počinje teći od 7. aprila 1992. (Ibrahimagić, O.; 2009: 334).

Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine donijelo je 8. aprila 1992. godine („Službeni list R BiH“, broj.1., 9.april 1992.) (Ibrahimagić, O.; 2009: 334). Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine posebnom uredbom sa zakonskom snagom utvrdilo je privremeni grb i zastavu Republike Bosne i Hercegovine („Službeni list R BiH“, br.15., 5 septembar 1992.) (Ibrahimagić, O.; 2009: 335).

Koristeći demokratske limite naših etnoplemenskih kultura, i dvadeset godina nakon okončanja oružanog nasilja politički i intelektualni prvaci banalnih balkanskih nacionalizama ne dozvoljavaju da se u sferi zakona i u sferi diskursa kultura poricanja zamijeni kulturom odgovornog sjećanja koja, prije svega, uključuje suočavanje s prošlošću na način koji ne vrijeđa i ne ponižava Drugog.⁴⁸

Suočavanje s prošlošću prva je stepenica koju treba savladati u procesu pomirenja, kako bi se izbjegla ispraznost tog važnog procesa, kojega mnogi društveni akteri uopće ne motre kao iznimno zahtjevan i konfliktan, već ga banaliziraju bezbrižnom natuknicom – mir, mir, niko nije kriv. Pomirenje je s onu stranu ove jeftine didaskalije.⁴⁹

*Nismo stvorili uvijete za razgovor o istini. Opet dolazimo do te velike riječi, jer pazite, istina je nedjeljiva, nju prati sjaj njezine vlastite jasnoće, iako to nije u koliziji sa stavom da svako od nas ima svoju istinu istine. Upravo zato što svako ima svoju istinu istine, važno je da razgovaramo.*⁵⁰

Vlasti koje ne žele suočavanje s prošlošću i pomirenjem, kao glavni odgovor navode nespremnost žrtava da se suoče s prošlošću jer njihovi najmiliji ili nisu još uvijek sahranjeni ili nisu izrečene presude ratnim zločincima odgovornim za stradanje svih naroda u Bosni i Hercegovini. Nažalost, ova politika i argumenti više su nego licemjerni i neiskreni o čemu svjedoči sporost i neefikasnost u namjeri da se kroz zakonodavstva rješe prava i potrebe vojnih i civilnih žrtava rata u Bosni i Hercegovini. Ako znamo da su žrtve silovanja prepoznate kao kategorija civilnih žrtava rata tek 10 godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirnog porazuma (ili nakon rata), a da "logoraši" još uvijek to nisu i nemaju nikakva prava i zaštitu ni više od 20 godina od okončanja rata u Bosni i Hercegovini, očigledno je da su žrtve rata "zloupotrebijene" od strane vladajućih predstavnika sva tri naroda u Bosni

⁴⁸ Nerzuk Ćurak: U Bosni i Hercegovini mir ne napreduje, 2016. (Autorizirani tekst iz izlaganja na Debati o pomirenju iz ugla lokalnih političara i EU, koju je organizirala Koalicija za REKOM u Sarajevu 25.02.2016.), preuzeto sa <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/09/09/nerzuk-curak-u-bosni-i-hercegovini-mir-ne...>

<https://www.klix.ba/vijesti/bih/trial-bih-onemogucava-nadoknadu-stete-zrtvama-rata/...>, preuzeto 24.9.2019.

⁴⁹ Nerzuk Ćurak: U Bosni i Hercegovini mir ne napreduje, 2016. (Autorizirani tekst iz izlaganja na Debati o pomirenju iz ugla lokalnih političara i EU, koju je organizirala Koalicija za REKOM u Sarajevu 25.02.2016.), preuzeto sa <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/09/09/nerzuk-curak-u-bosni-i-hercegovini-mir-ne...>

<https://www.klix.ba/vijesti/bih/trial-bih-onemogucava-nadoknadu-stete-zrtvama-rata/...>, preuzeto 24.9.2019.

⁵⁰ Nerzuk Ćurak: U Bosni i Hercegovini mir ne napreduje, 2016. (Autorizirani tekst iz izlaganja na Debati o pomirenju iz ugla lokalnih političara i EU, koju je organizirala Koalicija za REKOM u Sarajevu 25.02.2016.), preuzeto sa <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/09/09/nerzuk-curak-u-bosni-i-hercegovini-mir-ne...>

<https://www.klix.ba/vijesti/bih/trial-bih-onemogucava-nadoknadu-stete-zrtvama-rata/...>, preuzeto 24.9.2019.

i Hercegovini, koji za sve to vrijeme imaju najveće honorare za najveći nerad i nodgovorne politike u svjetskoj političkoj historiji.

Pored toga, država Bosna i Hercegovina je prekršila i svoje međunarodno preuzete obaveze u vezi sa zaštitom i naknadom štete za žrtve rata, o čemu svjedoči Generalna predstavnica Specijalnom izvjestitelju Ujedinjenih nacija za promoviranje istine, pravde, reparacije, koju su podnijeli nevladina organizacija TRIAL International u Bosni i Hercegovini i Međunarodna klinika za ljudska prava Allard K Lowenstein Pravnog Univerziteta Yale.

Igre brojki o „žrtvama rata“ i štete koje još uvijek nisu jasno izražene u Bosni i Hercegovini namjerna su manipulacija sa istinom o ratu u Bosni i Hercegovini, ali i način da se svjesno izbjegne odgovornost za pomoć, podršku i zaštitu žrtava rata, kao najosjetljivije kategorije žrtava u Bosni i Hercegovini. Pored toga, vlasti su učinili samo neznatne napore da se suoče sa tretmanom, a time i pomoći i podrškom svim licima oboljelim od ratnog PTSP-a u Bosni i Hercegovini, dok se za više od 7.000.000 „nestalih“ u ratu još uvijek "traga" iako se Zakon o nestalim osobama u Bosni i Hercegovini ne primjenjuje dosljedno u praksi jer Fond za naknadu štete sekundarnim žrtvama (supružnicima i djeci) još uvijek nije formiran, što je možda i najsnažniji argument u prilog tvrdnji o neodgovornim političarima i politikama u Bosni i Hercegovini. Pored toga, ove politike ni danas, više od dvadeset godina od okončanja rata nemaju saglasnost o budućem razvoju Bosne i Hercegovine, iako su Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton, 1995.) obavezali na izgradnju mira i stabilnosti ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u regionu, a dogovorili su se ovim mirovnim sporazumom⁵¹ i o novom ustavnom uređenju države⁵², od čega u svakoj predizbornoj kampanji odstupaju kroz "ratnohuškačke političke propagande" i za to nisu odgovorni iako povrjeđuju niz relevantnih zakona i urušavaju ustavnopravni poredak u Bosni i Hercegovini.⁵³

2. URUŠAVANJE DEMOKRATIJE KROZ ZLOUPOTREBE VLASTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Problem personalizacije politike u Bosni i Hercegovini moguć je zbog poremećenog sistema vrijednosti i pravne nesigurnosti (ne postojanja vladavine prava), što dovodi do političke ravnodušnosti birača ili nepovjerenja građana, i omogućava zadržavanje na vlasti „neželenih političkih elita“. Retorika kojom se služe političke vladajuće partije zabrinjava jer već više od dvadeset godina delegiraju iste teme i probleme, tako da je njihova sposobnost samim tim dovedena u pitanje, ali ne postoje komparativne političke analize koje jasno ukazuju na njihov nerad, neodgovornost i zloupotrebu vlasti, jer pitanja poput dosljedne implementacija Daytonskog mirovnog sporazuma (što im je i međunarodna obaveza), kao i ustavne promjene, diskriminacija i „zaštita vitalnog nacionalnog interesa“ ili „svog naroda“ nisu riješena već više od dvadeset godina. Da li imamo nesposobnu vlast? Da li nas vode nezalice? Ko je kriv i da li postoje rješenja „političke krize“ koja traje već više od dvadeset godina u Bosni i Hercegovini? Da li treba kazniti ili smjeniti odgovorne politike i političare?

Odgovornost vlade može da se protumači kao politička ili kao pravna odgovornost, s tim da politička odgovornost znači da vlada snosi odgovornost za svoje postupke bez obzira na zakonitost konkretnog postupka. Ako, na primer, ekonomska politika ne vodi ka privrednom rastu vlada se za to poziva na odgovornost ukoliko su prethodno utvrđena mjerila za određivanje uspeha vlade. Kriterijum zakonitosti delovanja sastavni je dio političke odgovornosti, a nezakonitost nekog postupka vlade osnov je za pozivanje vlade na političku odgovornost i uvijek predstavlja zloupotrebu vlasti. Vlada koja krši ustav ili druge akte u pravnom poretku, vlada je koja je politički neprihvatljiva jer onemogućava vladavinu prava u Bosni i Hercegovini. Političari koji ne mogu postići nikakav konsenzus o istim pitanjima koje politiziraju već više od dvije decenije nesuđeni su političari koje treba smjeniti i zamjeniti onim koji nude rješenja i mogu postići politički konsenzus i omogućiti vladavinu prava u Bosni i Hercegovini.⁵⁴

⁵¹ Jan 25, 2019 · Sjetila se SDA, nakon 23 godine od njenog postojanja kao sastavnog dijela BiH, da Republika Srpska ima neustavno ime!? Kako sve stvari koje se puno koriste (kad god i kome god se prohtije) gube vrijednost, tako i termin ustavno/neustavno polako počinje biti jeftina poštapalica kojom se posluži kad kome „dođe“. <https://e-posavina.com/sda-i-republika-srpska-sin-protiv-oca>, 30.09.2019.

⁵² Washingtonski sporazumi: Okvirni sporazum o Federaciji u BiH (Washington, 1. 3. 1994.)* Izjava o suglasnosti s Okvirni sporazum o Federaciji u BiH i Nacrtu prethodnog sporazuma o Konfederaciji između Republike Hrvatske i Federacije Niže potpisani suglasili su se s priloženim Okvirnim sporazumom kojim se uspostavlja yuhistorija.com/serbian/doc/vasingtonski_sporazum.pdf, 30.09.2019.

⁵³ "Referendum o otcjepljenju je stav partije da to kao inicijativu nekada pokrenemo. Kada dođe to vrijeme 2017. godine vidjeti ćemo da je li bilo pomaka za RS u BiH ili nije, a očigledno da nije. Iduća godina je godina referenduma po Evropi, pa zašto i mi ne bi imali?", izjavio je Milorad Dodik u ... ba.n1info.com/Vijesti/a111124/Milorad-Dodik-za-N1-o-referendumu-za-otcjepljenje-RS-iz...30.09.2019.

⁵⁴ Maja Korolija: Relacija nauke i političke ideologije na primerima iz oblasti nauke i obrazovanja u odnosima SSSR i FNRJ, FILOZOFIJA I DRUŠTVO XXVIII (4), 2017., p 1169.

Politička odgovornost znači da je svaki političar osobno odgovoran i da ima odgovornost prema biračima na početku i isteku mandata, ali i prema državnim i javnim interesima ili politikama koje formalno zagovara i provodi u praksi (kod nas uglavnom ne provode u praksi). Politička neodgovornost proizvodi prekida odnosa povjerenja, ali i djelovanja i aktivnosti svih političkih partija i predstavnika naroda kao predstavnika politika, što proizvodi nesigurnost i strahove građane, ali i ugrožava egzistenciju i normalan život svih bosanskohercegovačkih građana zbog permanentnog ne rada ili sporog i neefikasnog sistema vlasti i vladanja u Bosni i Hercegovini.

Primjena većinske demokratije kao postkolonijalnog naslijeđa (ili unitarističkog modela uređenja države) uvijek je dovela do nasilnih konflikata u historiji, što znači da nije moguće da se isto ne dogodi i u Bosni i Hercegovini, a insistiranje na evropskom nacionalnom modelu države može samo dovesti do urušavanja ustavno-pravnog poretka, a time i demokratskog poretka, ali i mira u Bosni i Hercegovini. Osim toga, neodgovorne i nesposobne vladajuće politike trebaju znati da uključena u Evropsku Uniju nema bez odricanja od suvereniteta, i da je Evropa društvo bez granica i ograničenja (ili društvo razumjevanja i tolerancije različitosti), tako da su sa takvim ili dosadašnjim postupanjem ponovno doveli u pitanje jedan drugi međunarodni sporazum, i time još više urušili međunarodni ugled Bosne i Hercegovine, a to je svakako Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji sa EU. Dosadašnji Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je međunarodni ugovor između države potpisnice i Evropske unije kojim je uspostavljen pravni okvir za uzajamnu saradnju i postepeno približavanje evropskim standardima. Sporazumom se regulišu obaveze zemlje budućeg kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, prvenstveno u pogledu donošenja određenih zakona i njihove implementacije kao i ispunjenja određenih standarda u domenu kvaliteta državne uprave i kapaciteta institucija. Human Rights Watch je tvrdilo da se nacionalnim kvotama u raspodjeli radnih mjesta u Federaciji i RS-u nesrazmjerno isključuju Romi i druge manjine. Kvote su bazirane na rezultatima popisa stanovništva 1991. godine, s manjkom u prebrojavanju tih manjina. Dana 19. jula je Vijeće ministara usvojilo akcioni plan za unapređenje zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite za romsku populaciju za period 2017.-2020. za koji je predviđeno oko 24,2 miliona KM (14,8 miliona USD) iz budžeta. Vlasti nisu djelotvorno provodile sve pozitivne zakone. Vlasti nisu određivale sankcije poslodavcima koji su spriječili radnike da se sindikalno organiziraju. Inspekcijski nadzor vezan za radnička prava je ograničen. Povrede radničkih prava su i dalje nizak prioritet za inspektore pri ministarstvima; javni dužnosnici su umjesto toga fokusirani na povećanje javnih prihoda poduzimanjem energičnih mjera protiv neprijavljenih radnika i poslodavaca koji ne plaćaju poreze. Neki sindikati su izvijestili da su poslodavci prijetili radnicima otkazom ako se priključe sindikatu i u nekoliko slučajeva su otpustili sindikalne vođe zbog njihovih sindikalnih aktivnosti. Kazne propisane entitetskim zakonima su novčane kazne koje nisu dovoljne za odvratanje od povreda. Sudski postupci trpe zbog dugih odgađanja i ulaganja žalbi.

3. VIKTIMIZACIJA GRAĐANA PREDSTAVLJENA KROZ POLITIČKE ZLOUPOTREBE U BOSNI I HERCEGOVINI

Mnoge kompanije čiji je vlasnik do juče bila država zadržavaju monopolistički položaj na tržištu nakon privatizacije. Ovo je posebno izraženo kod tzv. mrežnih industrija (network industries), kao što su železnica, telekomunikacije, proizvodnja i distribucija energije (struja i gas), vodovod itd. Dakle, zbog praktične onemogućenosti da se grade konkretne infrastrukture, privatne kompanije su u poziciji da zloupotrebe nasleđeni monopol, pa je neophodno da država donese pravila koja bi to sprečila. To čini utvrđivanjem uslova poslovanja, cena proizvoda, definisanjem dozvoljenih odnosa među konkurentima/kupcima, i drugim mehanizmima, što znači da su vlade suodgovorne ili nekada i direktno odgovorne za loše poslovanje i propast mrežnih industrija u Bosni i Hercegovini (nafta, PTT, elektroprivreda, Aluminijum, i sl.).

Na osnovu analize u izbornim manifestima predloženih javnih politika, mogao bi se izvući zaključak da se među temama o kojima su učesnici na izborima rado govorili izdvajaju tri grupe:

(1) borba protiv siromaštva⁵⁵, socijalna politika⁵⁶, mjere za povećanje zaposlenosti⁵⁷,

---

Tako, naprimjer, odredbe o sastavu Predsjedništva (član V), Doma naroda (član IV/1), prvog saziva Upravnog odbora Centralne banke (član VII/2) garantuju specijalna prava političke participacije pripadnika konstitutivnih naroda. O opravdanosti ovog balansa danas, 16 godina nakon stupanja na snagu Ustava BiH, posebno u smislu apsolutnog isključivanja iz vlasti tzv. Ostalih, naknadno će se govoriti. Tu se misli, prije svega, na presudu Evropskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) u predmetu Sejdić i Finci protiv BiH od 22. decembra 2009. godine.

⁵⁵ **Političko zapošljavanje**, ocenjuju stručnjaci, poprima razmere epidemije kojoj nema leka. Odgovorne poslove dobijaju politički podobni, konkursi za posao u javnom sektoru samo su farsa, a dobijanje posla se dogovara unutar partija i mimo institucija - najčešće u kafanama. www.rtvbn.com/3838890/politicko-zaposljavanje-u-bih-epidemija-kojoj-nema-lijeka-16.10.2019, godine

- (2) spoljna⁵⁸ i regionalna politika⁵⁹ i
(3) borba protiv korupcije i kriminala⁶⁰.

Pored toga, u oblasti političkog sistema najvažnija pravna sigurnost⁶¹ i pitanja prava manjina⁶², bezbednosna politika⁶³ i civilna kontrola vojske⁶⁴, zatim privatizacije⁶⁵, socijalnog preduzetništva⁶⁶, socijalne kohezije (ili socijalne inkluzije)⁶⁷, te pitanja rodne ravnopravnosti⁶⁸ i antidiskriminativne politike⁶⁹, kvaliteta života⁷⁰, ekologije⁷¹, održivog razvoja⁷², kao i kulture⁷³ i prioriteta kulturne politike⁷⁴.

U institucijama BiH mogu se zaposliti ljudi koji su presuđeni ili kažnjenavani za utaju poreza ili neki drugi oblik kriminala. Agencija za zaštitu ličnih podataka potvrdila je da se javne institucije nemaju pravo na konkursu tražiti od građana da dostave Uvjerenje o nekažnjavanju. ba.n1info.com/Vijesti/a32201/Zaposljavanje-u-BiH.html, 16.10.2019. godine

⁵⁶ Izmjene Zakona o državnoj službi u Federaciji BiH koje će se danas naći pred zastupnicima i izaslanicima oba doma federalnog Parlamenta digle su veliku buru u javnosti, a posebno u civilnom sektoru koji smatra da se ovim na mala vrata legalizira političko zapošljavanje državnih službenika te progon svih neistomišljenika u ministarstvima i drugim tijelima. <https://ljubuski.net/16592-drzavna-sluzba-pretvorena-u-politicko-zaposljavanje-podobnih>, preuzeto 16.10.2019. godine

⁵⁷ U BiH je 2011. godine ispod apsolutne linije siromaštva bilo 23,4% ... Dugotrajni, višemjesečni protesti protiv vlasti u BiH započeli su radničkim, www.ibhi.ba > KRIZA_2014_2015_Protesti_u_BiH, preuzeto 16.20.2019.

⁵⁸ Rezultat UNCLOS III je Konvencija o pravu mora. Sam tekst Konvencije Ujedinjenih naroda o pravu mora usvojen je glasovanjem u New Yorku 30. travnja 1982., a Konvencija je potpisana na svečanoj sjednici u ljetovalištu Montego Bay na Jamajci 10. prosinca 1982. https://hr.wikipedia.org/wiki/Konvencija_Ujedinjenih_naroda_o_pravu_mora, 16.10.2019. godine

"Februarski protesti" - prvi neetnički, politički pokret na teritoriji cijele Bosne i ... „Pokret u Bosni i Hercegovini“ – panel diskusija Fondacije Heinrich Böll ... Od prilike četvrtina stanovništva živi ispod granice siromaštva, <https://ba.boell.org> > 2014/05/20 > bosna-i-hercegovini, preuzeto 16.10.2019. godine

⁵⁹ Skoro godinu dana nakon opštih izbora iz 2018. godine u Bosni i Hercegovini još uvijek nije formirana vlast na državnom nivou, ali i na nivou entiteta Federacija BiH, kao i većini kantona u tome entitetu. <https://www.vijesti.plus/vijesti/bih/3071/izetbegoviceva-omca-oko-vrata-republici-srpskoj>, 16.10.2019. godine

Predsjedatelj i srpski član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Milorad Dodik u srijedu je naznačio kako bi moglo doći do otcjepljenja Republike Srpske od BiH ukoliko se pred državnim Ustavnim sudom otvori rasprava o ustavnosti naziva tog entiteta. "Imamo pripremljene zakone da tijekom noći ... <https://slobodnadalmacija.hr/novosti/bih/clanak/id/585701/dodik-opet-najavio...> 16.10.2019.

Izetbegović: Svako ko voli ovu zemlju mora biti spreman ići do kraja ... vladajuće stranke u bh. entitetu Republika Srpska okarakterizirale su kao prijetnju ratom. ... Izetbegovićeva <https://www.youtube.com/watch?v=WXnLpEubRVI>, 16.10.2019. godine

Na ulicama više gradova u BiH i danas protesti. ... ostavke svih nivoa vlasti i zahtevali odgovornost zbog izrazitog siromaštva i nezaposlenosti, www.rts.rs > page > stories > story > region > nastavlje, preuzeto 16.10.2019. godine

⁶⁰ Deo vrednih dokumenata iz fonda Arhiva BiH, koji se nalazi u zgradi Predsedništva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, izgoreo je u protestima 7. Februara, www.seecult.org > tag > protesti, preuzeto 16.10.2019. godine

⁶¹ U Sarajevu održan protest zbog učestalih napada na novinare ... <https://www.akta.ba> > vijesti > u-sarajevu-odrzan-prote...preuzeto 16.10.2019. godine

u Bosni i Hercegovini specijalno zakonodavstvo za naknadu štete žrtvama ratnih zločina ne postoji. Ne samo da takvo zakonodavstvo ne postoji u okviru zasebnog zakona, nego ne postoji niti u vidu posebnih odredbi za žrtve ratnih zločina odnosno žrtve krivičnog djela u nekom od općih zakona. Kao što će u nastavku pokazati https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2017/04/Publication_BiH_Djelotvorno, 16.10.2019. godine

⁶² Protesti su pokazali koliko je politike u medijima i kako propaganda može .... protestima u Bosni i Hercegovini, iz Vijeca za .... Socijalni bunt u susjednoj državi započeo je zbog beznađa i siromaštva, a notorna je laž da su u, <https://bhnovinari.ba> > bhn_e-novinar-februar2014, preuzeto 16.10.2019. godine

⁶³ Situacija s ospicima u Bosni i Hercegovini već godinama izmiče kontroli. .... Više od stotinu osoba koje su učestvovala u protestima tokom februara 2014. godine dobilo je prekršajne prijave. ... Siromaštvo u BiH: javne kuhinje i "bijeli hljeb". <https://www.bilten.org> > ...preuzeto 16.10.2019. godine

⁶⁴ Za samo šest godina korupcija u Bosni i Hercegovini je, prema procenama, progutala skoro devet milijardi maraka. Brojač korupcije nevladine organizacije "Account" pokazuje, naime, da se svake sekunde u BiH na razne oblike podmićivanja izgubi 47 KM, što praktično znači da korupcija ... <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/korupcija-u-bosni-pojede-preko-750-miliona>, preuzeto 16.10.2019. godine

⁶⁵ Žarko Papić: Od popisa 2013. godine u BiH je manje 208.000 ljudi ... Kod nas ispada da je relativno siromaštvo, prema istraživanju iz 2016. godine, 16,9, a u .... U Srbiji su protesti „Jedan od pet miliona“ već mjesecima, <https://avaz.ba> > Intervju > Vijesti, preuzeto 16.10.2019. godine

⁶⁶ Preduzeća u Bosni i Hercegovini u različitoj mjeri su pogođena raznim oblicima kriminala: 12-mjesečna stopa prisutnosti poslovne prevare iznosi 7,1% za prevaru stranih lica, 5,8% za provale, 2,5% za vandalizam, 0,8% za krađu motornih vozila https://www.unodc.org/.../corruption/Prevod_izvjestaja_BHS_fina_za_stampu_ispravljeno.pdf, preuzeto 16.10.2019. godine

⁶⁷ Oko 160 djece s poteškoćama u razvoju nije krenulo u predškolske ustanove ... Kreda i tabla i dalje su osnovni element rada nastavnika u školama u Kantonu Sarajevo (KS) .... dogovaranje, zapošljavanje podobnih i zato je ono stalno problem

⁶⁸

Prema istraživanjima, glavina socijalne skrbi osigurava se preko obitelji. Uloga lokalnih volonterskih grupa značajna je kada su u pitanju etničke i rasne zajednice, žene, invalidi. U usporedbi s troškovima za obrazovanje i zdravstvo vlada malo troši na socijalnu skrb. To je naročito mali iznos u usporedbi sa zemljama Europske unije. Demografski i socijalni trendovi veći udio starijeg stanovništva, relativno manji broj mladih ljudi, razvedeni brakovi i zaposlenja žena - zahtijevaju ozbiljno preispitivanje programa socijalneskrbi. Socijalna skrb trebala bi postati faktor socijalne integracije. Nažalost, dvadeset godina nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini, upravljanje zemljom u ekonomskom i političkom pogledu zavisi od inostranog faktora, bez posebno utemeljene socijalne kulture koja je stabilna, a koja nije moguća bez srednjih slojeva stanovništva, kao ni bez demokratske političke kulture. Bez umanjenja poreza i doprinosa nema razvoja Bosne i Hercegovine. Iako je u poslijeratnom periodu BiH ostvarila značajan napredak u svim oblastima, ona je ipak bliže ocjeni o stanju kontinuirane opšte krize i izložena je snažnom riziku pogoršanja stanja pod uticajem globalne finansijske, ekonomske i socijalne krize. O tome svjedoče sljedeće istraživanje sive ekonomije u RS za 2000. godinu koje su izvršili R. Tomaš i G. Božović u studiji: »Obim, struktura i metodi eliminacije sive ekonomije u Republici Srpskoj«, Ekonomski fakultet Banja Luka (2001.), zatim studija Roberto Dell'Anno and Marje Piirisild, „Estimate of Non-Observed Economy in B&H“, Financial Services Volunteer Corps (2004.), i B. Nastav i Š. Bojnec sa Fakulteta za menadžment iz Kopra („Shadow economy in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia“, Faculty of Management Kopar, 2006).

Obim i kvalitet javnih dobara i usluga koje država nudi potrošnjom javnog novca takođe može biti uzročnik veće ili manje sklonosti preduzeća i pojedinaca za djelovanjem u sektoru sive ekonomije. Obim i kvalitet javnih dobara i usluga koje država nudi potrošnjom javnog novca takođe može biti uzročnik veće ili manje sklonosti preduzeća i pojedinaca za djelovanjem u sektoru sive ekonomije. Visoke stope poreza, u uslovima male ponude i lošeg kvaliteta javnih dobara i usluga, djelovaće kao dodatni pritisak na postojeći sektor formalne ekonomije da počne aktivnosti u sivoj ekonomiji.

Pitanje kvaliteta života i životne sudbine društva, snažno je potisnuto izvan horizonta egzistencijalno upitne svakodnevice takozvanih običnih građana. A to znači da su država i ratom etablirane etno-strukture preuzele sve ekonomske, političke, kulturne i mnoge druge socijalne funkcije koje su, u modernom demokratskom svetu već dugo u nadležnosti civilnog društva. Ovde upravo obrnuto elitističke etno-strukture potpuno samostalno bez pitanja i elementarne odgovornosti bilo kome odlučuju o svemu. One kontrolišu zdravstvo, kulturu, umetnost, obrazovanje, sudstvo, ukratko celi prostor u kome deluje civilno društvo.

Proizvodnja i distribucija energije, gasa, ali i telekomunikacije i transport, mogu imati negativne efekte na sigurnost i životnu sredinu, a političari često povlače populističke, ali istovremeno i dugoročno po životnu sredinu štetne poteze, čime ugrožavaju pravo na život i zdravu životnu sredinu svih nas. Prema članu 14. Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine zahtijeva da državni službenik „izbjegava aktivnosti ili propuste u vršenju svoje profesionalne dužnosti koje krše ili su nespojive sa dužnostima utvrđenim ovim zakonom“, ali mu i nalaže da se suzdržava od javnog ispoljavanja svojih političkih ili vjerskih uvjerenja. Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine utvrđuje disciplinsku i krivičnu odgovornost u slučaju kršenja. Žalbe na rad državnih službenika mogu se uputiti od strane građana svim državnim institucijama, ali i Agenciji za državnu, nažalost ne postoje tačni podaci o broju upućenih žalbi i postupanju državnih agencija sa ovakvim državnim službenicima.

⁶⁹ Bosna i Hercegovina (BiH) zauzima posljednje mjesto od devet zemalja u ... dječijih prava, dok nasilje nad djecom predstavlja veliki problem. <https://ba.voanews.com/djecija-prava-zastit>, preuzeto 16.10.2019. godine

⁷⁰ Specijalci prekinuli mirni protest čuvara rijeka Bosne i Hercegovine! ... sadrži odredbe o zaštiti ekoloških aktivista od ovakvih postupaka, rijekebih.org/index.php/portfolio-item/specijalci, preuzeto 16.10.2019. godine

⁷¹ Udruženje građana Eko forum Zenica - za ekološki održivu Zenicu. ... i crnu hroniku, u posljednjih nekoliko godina u Bosni i Hercegovini teme zaštite .... na današnjim mirmim protestima iznio je otvorene prijetnje onima za koje , ekoforumzenica.ba, preuzeto 16.10.2019. godine

⁷² na razumijevanje pojmova rasta i razvoja, kao i pojma održivog razvoja i društve- ... nja društveno odgovornog poslovanja u Bosni i Hercegovini: pitanjem opredje- .... Problemi se mogu pretvoriti u probitke (npr. iskorištavanje otpada kao si- <https://hrcak.srce.hr/file>, preuzeto 16.10.2019.

⁷³ Bilo je mnogo obećanja za obnovu muzeja koja sam prestao da brojim, rekao ... naručila projekt: U planu obnova Olimpijskog muzeja, ali još nema novca ... Simbol Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu Olimpijski muzej ili Vila ... <https://avaz.ba> Sarajevo > Kantoni, preuzeto 16.10.2019. godine

⁷⁴ Umjetnička galerija BiH ni za jedan projekat nema novac ... kuću u kojoj se nalazi Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH i biti u prilici obići i izložbu. <https://www.oslobodjenje.ba/kultura/umjetnicka-ga...> preuzeto 16.10.2019. godine
Tri miliona KM za kulturu, nema novca za SFF i MESS 22.01.2018. 22.01.2018. ... Zemaljski muzej u Sarajevu proslavlja 128. rođendan 01.02.2016. 01.02.2016. ba.n1info.com/tag1010 > Zemaljski-muzej-Sarajevo, preuzeto 16.10.2019. godine

Prema Izbornom zakonu Bosne i Hercegovine, sudije, tužioci, državni službenici i neki drugi zvaničnici moraju dati ostavku kako bi se kandidirali za javno izabranu funkciju, što nalaže i Zakon o državnoj službi, ali većina njih kada je imenovan na položaj zadržava svoju prethodnu funkciju ne videću u tome povredu zakona, jer su jedni profesori, drugi policijski službenici, a treći iz svih struktura vlasti u Bosni i Hercegovini. Tako se dešava da pojedini imaju angažmane na pet državnih i javnih institucija, i niko ih ne prijavljuje niti procesuiru zbog teških povreda različitih zakona, ali i zbog "sukoba interesa". Posebno je ovo teško saznanje kada se zna da nam mladi odlaze u velikom broju jer ne mogu da nađu posao u Bosni i Hercegovini, ali ove bestidnike i bezobraznike to ne zanima jer će prema njihovim političkim i drugim izjavama "njihova djeca ostati", a doći će nam i "migranti".

Javni tenderi na lokalnom nivou, kao i javna sredstva u Bosni i Hercegovini kontroliraju se od načelnika koji su uglavnom iz iste stranke kao i većina vijećnika, i koriste radi ucjene ili podmićivanja birača u predizbornim kampanjama, ali ne postoje peticije i protesti građana kojim se od istih traže ostavke ili se prijavljuju tužilaštvima zbog zloupotrebe službenih položaja. Kao što je razmatrano u poglavlju „Javne nabavke“ u ovom izvještaju, mišljenje je da se prilozi u naturi daju strankama „vraćaju“ preduzećima putem javnih tendera nakon izbora. Nedostaci u pravnom okviru, kao i ograničeno sankcionisanje prekršaja (o kojima se govori u Principu 3), doprinosi navodnoj upotrebi državnih resursa kao priloga u naturi za političke kampanje, zloupotrebi državnih vozila i javnih površina, kao i političkom učešću javnih institucija u izbornim kampanjama.

Parlamentarna skupština ne koristi, u dovoljnoj mjeri, institute političke kontrole Savjeta ministara, što slabi njenu kontrolnu funkciju. Politička zavisnost parlamentarne većine od Savjeta ministara, umjesto da bude obrnuto, dovodi do toga da se u Parlamentarnoj skupštini postavljaju poslanička pitanja, na koja Savjet ministara neredovno odgovara, a da je interpelacija kao oblik kontrole vlasti skoro nepoznata. Tako smo dobili "zarobljen politički sistem" kojim upravljaju političke oligarhije koje narod ne poziva na ostavke zbog sporog i neefikasnog rada za velike plate koje su platili bosanskohercegovački građani. Ova manipulacija građanima i zloupotrebe vlasti trajaju jako dugo, ili još okončanja konflikta (1995.) u Bosni i Hercegovini.⁷⁵

4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Demokratija je odnos između građana i izabranih predstavnika zasnovan na iskrenosti i transparentnosti. Kada upropasti institucije, politička vlast može da oblikuje društveno telo po obrascu sopstvene autoritarne političke volje. Zbog toga je osnovna institucija i podizanje nivoa njihovih kapaciteta istovremeno jedan od najvažnijih zadataka političke strategije demokratske konsolidacije, ali i izuzetno važan kanal uspostavljanja samoodržive demokratije. Zbog toga je slobodna i nezavisna uloga medija od životne važnosti za mogućnost formiranja i realizaciju civilne strategije demokratskih promena. Ako je država u službi društva, odnosno građana, nesporno je demokratska. Ali, ako je u službi pojedinaca i grupa onda je autokratska, a u službi partija – partitokratska. Kada je država u službi građana pozicionira se kao moćni servis koji ima regulativnu funkciju i nezavisna kontrolna tela i mehanizme.

Opšta dobra su stvari koje ne mogu biti objekat prava svojine i drugih stvarnih prava i koje po svojim osobinama ne mogu biti u vlasti fizičkog ili pravnog lica već su na upotrebi svima pod jednakim uslovima (vazduh, voda u rijekama, izvorima, jezerima i morima). Posebnim zakonom se uređuje korišćenje i upravljanje opštim i javnim dobrima. Dobra od opšteg interesa uživaju posebnu zaštitu, zbog čega se nameće se zaključak da je neophodno među naučnim delatnicima proširiti svijest o socijalnim implikacijama njihovog rada, kao i potrebi da se položaj i organizacija nauke promjene.

Za oživljavanje demokratije u Bosni i Hercegovini hitno je neophodno:

1. savjesno i odgovorno novinarstvo i posebna zaštita novinara;
2. aktivno učešće NVO (šire javnosti) u vladinim programima, procesima i odlukama,
3. otpor javnosti – građanski neposluš i svaki drugi vid građanskog otpora,
4. sankcioniranje neodgovornih političkih, državnih i javnih službenika zbog odgovornosti prema javnosti i mogućem otporu
5. nadzor i kontrole rada političara i državnih i javnih zvaničnika,

⁷⁵ Na konstitutivnoj sjednici, rukovodstvo Skupštine Hercegovačkoneretvanskog kantona izabrano je na 3. redovnoj sjednici ove skupštine, 29.12.2014. a u Zapadnohercegovačkom kantonu, ni do kraja mandata, zbog opstrukcija vladajuće stranke u ovom kantonu (HDZ BiH), nije izabran potpredsjednik Skupštine iz srpskog naroda. Sa izborom potpredsjednika je bilo problema i u Domu naroda Parlamenta FBiH i Narodnoj skupštini RS. U Domu naroda Parlamenta FBiH potpredsjednik iz srpskog naroda je izabran tek na nastavku 12. redovne sjednice 23.06.2016. (17 mjeseci od početka konstitutivne sjednice ovog doma) a u NS RS potpredsjednici skupštine iz bošnjačkog naroda i opozicije su imenovani na 3. posebnoj sjednici, 18.12.2014. a potpredsjednica iz hrvatskog naroda tek na 14. posebnoj sjednici 21.12.2015. Po ustavima i Izbornom zakonu, nakon proglašenja zvaničnih rezultata izbora održanih 07.10.2018, od strane CIK-a, krajnji rok za održavanje konstitutivnih sjednica kantonalnih skupština je 16.11.2018., krajnji rok za održavanje sjednice NS RS je 21.11., za održavanje sjednice Predstavničkog doma Parlamenta FBiH je 26.11., a krajnji rok za održavanje sjednica dva doma PS BiH, DN P FBiH i Vijeća naroda RS je 06.12.2018.

6. procesuiranje krivičnih, građanskih i disciplinskih procesa protiv političara i zvaničnika koji su umiješani u prethodne slučajeve korupcije ili su na drugi način pod sumnjom za koruptivno ponašanje,
7. zaštita zviždača i zaštita žrtava krivičnih djela i nasilja.

Građani zahtijevaju i žele mogućnost raspisivanja vanrednih izbora u Bosni i Hercegovini, i isto im treba omogućiti kroz izmjenu Izbornog zakona, kao i mogućnost da na izborima učestvuju glasajući pute interneta iz svog doma ili sa svog radnog mjesta.

Demokratije nema bez transparentnosti u radu svih javnih i državnih institucija, što znači da sve njihove aktivnosti i djelovanja (odlike, mišljenja, izbori i zapošljavanja moraju biti hitno ili istog dana dostupni i vidljivi za javnost, kako bi javnost mogla pravovremeno djelovati na loše odluke, korupciju, nepotizam i nepravde u bosanskohercegovačkom društvu.

Razvoja demokratije nema bez kontrole i nadzora nad radom političkih, državnih i javnih službenika, kao ni bez procesuiranja svakog vida zloupotrebe vlasti i moći .

POPIS LITERATURE

- Ademović, N., Marko, J., & Marković, G. (2012). Ustavno pravo Bosne i Hercegovine, Fondacija Konrad Adenauer e. V., Predstavništvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012. - 488 str.
- Bojanić, P., & Milenković, I. (2008). Suveren i suverenost: između fikcije i stvarnosti, Beograd: Službeni glasnik (str.433).
- Ćurak, N. (2016). U Bosni i Hercegovini mir ne napreduje, 2016. (Autorizirani tekst iz izlaganja na Debati o pomirenju iz ugla lokalnih političara i EU, koju je organizirala Koalicija za REKOM u Sarajevu 25.02.2016.), preuzeto sa <https://hamdocamo.wordpress.com/2016/09/09/nerzuk-curak-u-bosni-i-hercegovini-mir-ne...> <https://www.klix.ba/vijesti/bih/trial-bih-onemogucava-nadoknadu-stete-zrtvamarata/...>, preuzeto 24.9.2019.
- Caušević, F. (2009). konferencija Transparency International BiH, Holiday Inn, Sarajevo, 17. 12. 2008.g.Privatizacija državnog kapitala u Bosni i Hercegovini Transparency International BiH, p.248., 2009.
- Hadžović, V. (2013). Izvještaj o monitoringu unapređenja zakonskog okvira i implementacije zakona o sukobu interesa u Bosni i Hercegovini za 2012. , April, 2013.
- Hodžić, E., & Buturović, A (2002). „Kako su SDA i HDZ Zaštitili (Prije)Ratni Kriminal”, Slobodna Bosna, Sarajevo, 20. 06. 2002g, str. 5–8.
- Husejefendić, Š. (2016). Građansko novinarstvo vs profesionalni mediji u kriznim situacijama (studij slučaja Bosne i Hercegovine) DHS 1 (2016), 307-326, p.310.
- Humphrey, M. (2010). Politike traume i pomirenja, beograd: „Temida: Pomirenje“, časopis Viktimološkog društva Republike Srbije, (str.9-22.)
- Ibrahimagić, O. (2009). Državopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo. (str.515.)
- Ibrahimagić, O. (2004). Bosna je odbranjena ali nije oslobođena, Sarajevo: Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca (str.247.)
- Jakovljević, S. (2013). ANALIZA TRŽIŠTA RADA I STRATEGIJA ZAPOŠLJAVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI, Časopis „Poslovne studije”, 2013, 9–10.
- Kalinić Z. (2014). PARLAMENTARIZAM U BIH I NJEGOVA KRIZA, Naučno-stručni časopis SVAROG br. 8. maj 2014. (20-39), p.38.
- Korolija, M. (2017). Relacija nauke i političke ideologije na primerima iz oblasti nauke i obrazovanja u odnosima SSSR i FNRJ , FILOZOFIJA I DRUŠTVO XXVIII (4), 2017. , p 1169.
- Krstić, S. (n.d.). CIVILNO DRUŠTVO I DEMOKRATSKA KONSOLIDACIJA BOSNE I HERCEGOVINE, Perpetuum mobile – Institut za razvoj mladih i zajednice, Banja Luka, p. 67.
- Mahmutović, Dž., Iveljić, M., & Obuća, A. (n.d). KAŽNJAVANJE ZA RATNE ZLOČINE POČINJENE U BOSNI I HERCEGOVINIIZbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli, p.64.
- Medić, D. (2011). Novo stvarno pravo u Republici Srpskoj, GODIŠNJAK FAKULTETA PRAVNIH NAUKA • Godina 1 • Broj 1 • Banja Luka, jul 2011 • pp. 5-44, p.8.
- Puljiz, V., & Bežovan, G. (1994). Socijalni problemi u Zapadnoj Europi:siromaštvo, nezaposlenost, isključenost, Rev. soc. polil., god. I, br. 4, str. 383-392, Zagreb str.391.
- Stojanović, D. (2013). Sjećanje protiv istorije: Udžbenici istorije kao globalni problem, Beograd: Beogradski istorijski glasnik IV 2013., (str.185.-204.)
- Stošić, D. (2010). Dubravka Stojanović: Ne postoji samo jedna (istorijska) istina, „Danas.rs“, 05.03.2010.
- Tomaš, R. (1994). KRIZA, KRIZA I SIVA EKONOMIJA U BOSNI I HERCEGOVINI, Sarajevo, Friedrich-Ebert-Stiftung BiH. 2010.Vlado Puljiz, Gojko Bežovan, Socijalni problemi u Zapadnoj Europi:siromaštvo, nezaposlenost, isključenost, Rev. soc. polil., god. I, br. 4, str. 383-392, Zagreb 1994., str.391.

Izvješ taji o stanju ljudskih prava u zemljama u 2017. godini Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokratiju, ljudska prava i rad

Izvješ taji o stanju ljudskih prava u zemljama u 2018. godini Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a • Biro za demokratiju, ljudska prava i rad

Kratki vodič o Europskoj uniji – 20193, www.europarl.europa.eu/factsheets/hr